

การสร้างความปลอดภัยระหว่างสยามและท้องถิ่นหลังความขัดแย้งกรณีกบฏผู้มีบุญอีสาน พุทธศักราช 2444-2455

The Reconciliation between Siam and Local Area after the Holy Man's Rebellion, 1901-1912

ปริญ รสจันทร์*

บทคัดย่อ

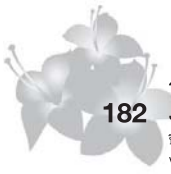
บทความนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาปัจจัยพื้นฐานที่ส่งผลให้เกิดเหตุการณ์กบฏผู้มีบุญอีสาน 2) เพื่อศึกษาถึงเหตุการณ์กบฏผู้มีบุญอีสาน 3) เพื่อศึกษาวิธีการสร้างความปรองดองระหว่างสยาม และท้องถิ่นหลังความขัดแย้งกรณีกบฏผู้มีบุญอีสานโดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ในการศึกษา ผลการวิจัยพบว่า 1) สภาพภูมิศาสตร์ส่งผลให้คนอีสานมองความมั่นคงของชีวิตคือความมั่นคงของจารีต เมื่อรัฐสยามเริ่มใช้ระบบราชการสมัยใหม่ทำให้ระบบจารีตเดิมเปลี่ยนแปลงไป ส่งผลประการหนึ่งให้เกิดการกบฏขึ้น 2) ราษฎรที่ประกาศตนเป็นผู้มีบุญบางกลุ่มไม่มีแนวคิดในการแย่งชิงอำนาจปกครอง แต่ถูกทางการปราบปรามอย่างรุนแรง 3) วิธีการสร้างความปรองดองของสยามคือการให้การศึกษากับคนในท้องถิ่นแล้วดึงคนเหล่านั้นเข้ามาอยู่ในระบบราชการพร้อมเปลี่ยนโลกทัศน์ให้ชาวสยามและชาวอีสานเอง มองคนอีสานเป็นคนว่านอนสอนง่าย โดยใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือในการสร้างโลกทัศน์ดังกล่าว

ABSTRACT

This article aimed to 1) examine the historical background before the Holy Man's Rebellion incident 2) investigate the end of the Holy Man's Rebellion incident and 3) explore the forms and methods of the reconciliation between Siam and local area after the Holy Man's Rebellion. The results showed that 1) Geography was one of the factors which resulted in a solid family relationship and a traditional society among Isan people, and it affected a dependent economical methods, vision, and belief which caused the Rebellion. 2) There was no ideology regarding the usurpation of the rebellion but they were severely suppressed by the government. 3) The methods of reconciliation required a development of human resources by educating local people and recruiting them into a government system. Another method is to change the visions of a nonlocal government officer and local people to think that Isan people are obedient by employing Buddhism as a tool to create such visions.

คำสำคัญ : ความปรองดอง,อัตลักษณ์,การต่อสู้ต่อรอง

Keywords : Harmony,Identities,Contention and Negotiation



ภาพ 1 กบฏผู้มีบุญที่ถูกควบคุมตัวไว้ที่ทุ่งศรีเมือง อุบลราชธานี (เติม วิชาคพจนกิจ. 2546 : 447)

บทนำ

กบฏผีบุญ หรือกบฏผีบ้าผีบุญตามคำเรียกของสยาม หรือกบฏผู้มีบุญตามคำเรียกของชาวอีสาน คือ เหตุการณ์สำคัญบทหนึ่งของประวัติศาสตร์อีสานซึ่งมีการลุกฮือของคนในท้องถิ่นขึ้นต่อต้านอำนาจการปกครองของสยามในช่วงเวลาที่ถือว่าเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อของการผนวกดินแดนที่ราบสูงแห่งนี้สู่รัฐชาติสยาม นับตั้งแต่กบฏผีบุญครั้งแรกในพุทธศักราช 2242 จนถึงพุทธศักราช 2502 ช่วงเวลาราว 260 ปี เกิดกบฏผีบุญในดินแดนฝั่งขวาของแม่น้ำโขงถึง 9 ครั้ง คือ 1) กบฏบุญกว้าง พุทธศักราช 2242 2) กบฏเชียงแก้ว พุทธศักราช 2334 3) กบฏสาเกียดโง้ง พุทธศักราช 2360 4) กบฏสามโบก พุทธศักราช 2442- 44 5) กบฏผีบุญอีสาน พุทธศักราช 2444 6) กบฏหนองหมากแก้ว พุทธศักราช 2467 7) กบฏหมอลำน้อยชาดา พุทธศักราช 2479 8) กบฏหมอลำโสภา พลตรี พุทธศักราช 2483 และ 9) กบฏศิลา วงศ์สิน พุทธศักราช 2502 เมื่อพิจารณาถึงเหตุการณ์กบฏทั้งหลายเหล่านี้ อาจกล่าวได้ว่ากบฏผีบุญอีสาน พุทธศักราช 2444 คือ เหตุการณ์ที่มีความรุนแรง และมีขอบเขตพื้นที่กว้างขวางที่สุด ด้วยจำนวนผู้ตั้งตัวเป็นผู้มีบุญถึง 60 คน กระจายอยู่ถึง 13 เมือง คือ เมืองอุบลราชธานี 14 คน เมืองศรีสะเกษ 12 คน เมืองมหาสารคาม 10 คน เมืองนครราชสีมา 5 คน เมืองกาฬสินธุ์ เมืองสุรินทร์ เมืองละ 4 คน เมืองร้อยเอ็ด เมืองสกลนคร เมืองละ 3 คน เมืองขอนแก่น เมืองนครพนม เมืองอุดรธานี เมืองชัยภูมิ และเมืองบุรีรัมย์ เมืองละ 1 คน (นงลักษณ์ ลิ้มสิริ. 2524 : 15-60) มีข้อเสนอหลายประการสำหรับการอธิบายสาเหตุของกบฏผีบุญอีสาน อาทิ ความเชื่อเรื่องพระศรีอริยเมตไตรย ความยากลำบากของคนในท้องถิ่นที่ต้องการเงินมาเสียส่วยตลอดจนความไม่พอใจของผู้ปกครองในท้องถิ่นที่เริ่ม

สูญเสียอำนาจ หรือการแทรกแซงจากฝรั่งเศส ทว่าจากสาเหตุทั้งหลายเหล่านี้ ล้วนฉายถึงรากเหง้าแห่งปัญหาว่านั่นคือความแตกต่างทางวัฒนธรรมระหว่างผู้ปกครองจากกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา กับผู้ถูกปกครองในกลุ่มแม่น้ำโขง (ดลนภา เพิ่มสมบัติ. 2549 : 1-5) ความแตกต่างทางวัฒนธรรม เปรียบเสมือนเส้นแบ่งให้ผู้ปกครอง และผู้ได้ปกครองมีโลกทัศน์ที่ต่างกันอย่างสิ้นเชิง และเมื่อพิจารณาสาเหตุแห่งปัญหาโดยใช้มิติของความแตกต่างทางวัฒนธรรมเป็นจุดเริ่มต้นแล้ว ความขัดแย้งในมิติอื่น ๆ อาทิ สังคม เศรษฐกิจ และการเมืองย่อมเป็นเพียงผลสืบเนื่องมาจากความแตกต่างทางวัฒนธรรมทั้งสิ้น อาทิ ผู้ปกครองจากสยามมองจำนวนคนในบังคับเป็นจำนวนเงินรายหัว ในขณะที่คนในท้องถิ่นยังคงดำรงชีพแบบหาอยู่หากินมิได้เข้าสู่เศรษฐกิจการค้าอันเป็นที่มาของเงินตราที่ผู้ปกครองต้องการ หรือการที่สยามพยายามยื่นแขนอันทรงพลังเข้ามาจัดการศาสนา และความเชื่อในหัวเมืองต่าง ๆ ซึ่งขัดกับวิถีดั้งเดิมที่ท้องถิ่นเป็นผู้จัดการศาสนา และความเชื่อของตนเอง (สุมิตรา อำนวยศิริสุข. 2524 : 5-7) ด้วยเชื้อแห่งเหตุคือความแตกต่างทางวัฒนธรรม จึงเป็นธรรมดาที่พื้นที่การกบฏผีบุญอีสานจะมีขอบเขตอันกว้างขวางในทัศนะของสยาม เพราะผู้คนในดินแดนอีสานก็ล้วนแล้วแต่มีวัฒนธรรมที่แตกต่างจากชาวสยามทั้งสิ้น (ทัศนะเหล่านี้ปรากฏอย่างมากมายในงานนิพนธ์ของข้าราชการสยามที่ถูกส่งมาปกครองดินแดนอีสานตั้งแต่รัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา อาทิงานเขียนของหลวงผดุงแคว้น ประจันต์ เป็นต้น) เมื่อชาวสยามเห็นความแตกต่างเป็นภัยคุกคาม การปราบปรามกบฏผีบุญอีสานในหลายหัวเมืองจึงเป็นไปด้วยความรุนแรงเด็ดขาดด้วยการใช้กองกำลังที่ผ่านการฝึกฝนแบบตะวันตก จนทำให้เหล่ากบฏล้มตายและแตกพ่ายในที่สุด หลังการปราบปรามยุติ ผู้เข้าร่วมกับผีบุญกว่า 400 คนถูกจองจำและลงโทษอย่างรุนแรง ในขณะที่ผีบุญระดับผู้นำถูกประหารชีวิต นอกจากการใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหาแล้ว สยามยังบังคับให้ผู้ได้ปกครองเปลี่ยนแปลงความเชื่อเดิม โดยสั่งห้ามราษฎรนับถือผี อาทิ ผีไต้ ผีฟ้า ผีมเหศักดิ์หลักเมือง ห้ามทรงเจ้า ใครฝ่าฝืนให้ปรับ 12 บาท อาจกล่าวได้ว่า การปราบปรามกบฏผีบุญอีสาน คือภาพการขยายตัวของรัฐสมัยใหม่ ที่เข้าครอบงำเหนือชีวิตและวัฒนธรรมของท้องถิ่น โดยใช้กำลังทหารและระบบการบริหารจัดการสมัยใหม่เป็นพื้นฐาน และหลังจากการปราบปรามในครั้งนี้ จึงมีเคยปรากฏกบฏที่สร้างความหวุ่นไหวให้รัฐสยาม เช่นดังเหตุการณ์ระหว่าง พุทธศักราช 2444 อีกเป็นเวลานาน

จนดินแดนอีสานกลายเป็นส่วนหนึ่งของรัฐสยามอย่างมั่นคงในที่สุด (เต็ม วิชาศกยพจนกิจ. 2546 : 447-449) อันที่จริง เรื่องราวของกบฏผีบุญอีสาน พุทธศักราช 2444 เต็มไปด้วยคำถามสำคัญที่ควรกล่าวถึงอยู่หลายประเด็น และหนึ่งในคำถามนั้นคือ สยามใช้วิธีการใดบ้างในการสร้างความปรองดองภายหลังความขัดแย้งอันรุนแรงถึงขั้นที่ทั้งสองฝ่ายต่างจับอาวุธเข้าประหัตประหารกัน ซึ่งคำว่าความปรองดองในที่นี้ คล้ายคลึงกับคำที่มีความหมายตรงกันข้ามคือคำว่าความขัดแย้ง ตรงที่ต่างมิได้เกิดขึ้นอย่างเลื่อนลอย ทว่ามีส่วนสัมพันธ์กับวัฒนธรรมอย่างเหนียวแน่น หากเราเชื่อว่าความแตกต่างทางวัฒนธรรมสามารถส่งผลให้เกิดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มคนได้ ก็คงต้องเชื่อต่อไปอีกว่าการสอดผสานทางวัฒนธรรมนั้น ย่อมสร้างความปรองดองได้เช่นกัน ที่เป็นเช่นนั้น เพราะวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่สามารถคลี่คลาย และเปลี่ยนแปลงไปตามปัจจัยทางการเมือง เศรษฐกิจ ตลอดจนสังคม และเทคโนโลยีอยู่เสมอ โดยมีหน้าที่เป็นเสมือนครุฑองในการสร้างความเป็นระเบียบเรียบร้อยให้แก่สังคม เพราะในวัฒนธรรมมีทั้งความศรัทธา ความเชื่อ ตลอดจนค่านิยม และบรรทัดฐานทางสังคม ที่สามารถให้ผลตอบแทนในการปฏิบัติ และมีบทลงโทษเมื่อฝ่าฝืน เมื่อความขัดแย้งเป็นผลส่วนหนึ่งจากวัฒนธรรม และหลังความขัดแย้งกรณีกบฏผีบุญอีสาน พุทธศักราช 2444 ก็มีได้ปรากฏการกบฏผีบุญขนาดใหญ่ขึ้นอีก ย่อมแสดงว่ามีกระบวนการสร้างความปรองดองระหว่างสยามและท้องถิ่นขึ้นเป็นอย่างน้อย โดยเป็นกระบวนการทางวัฒนธรรมที่น่าจะเป็นเหตุเป็นผลมากกว่าการสร้างควมสงบเรียบร้อยด้วยวิธีการอื่น เพื่อตอบคำถามว่าวัฒนธรรม มีส่วนสัมพันธ์กับความขัดแย้ง และมีส่วนช่วยในการยุติปัญหาอย่างไร งานวิจัยชิ้นนี้ จึงมีความพยายามที่จะศึกษาถึงการสร้างความปรองดองระหว่างสยาม และท้องถิ่น หลังความขัดแย้งกรณีกบฏผีบุญอีสาน พุทธศักราช 2444 ไปจนถึงพุทธศักราช 2455 ซึ่งหัวเลี้ยวหัวต่อสำคัญของกระบวนการปรับเปลี่ยนเข้าสู่ความเป็นรัฐชาติ ผลจากการวิจัยนี้ อาจเป็นบทเรียนหรือแนวทางในการแสวงหาความปรองดองท่ามกลางยุคสมัยแห่งความแตกต่างและแตกแยกในปัจจุบันนี้

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาปัจจัยพื้นฐานที่ส่งผลให้เกิดเหตุการณ์กบฏผีบุญอีสาน
2. เพื่อศึกษาถึงเหตุการณ์กบฏผีบุญอีสาน

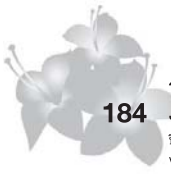
3. เพื่อศึกษาวิธีการสร้างความปรองดองระหว่างสยาม และท้องถิ่นหลังความขัดแย้งกรณีกบฏผีบุญอีสาน

วิธีการดำเนินงานวิจัย

ผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาหลักฐานเอกสารชั้นต้นประเภทจดหมายเหตุในหอสมุดแห่งชาติ เอกสารชั้นต้นที่มีการตีพิมพ์แล้วทั้งในหอสมุดมหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยศิลปากร และหอสมุดกลางมหาวิทยาลัยขอนแก่น โดยผู้วิจัยได้แบบสร้างโครงสร้างของสมมติฐานขึ้น แล้วใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์เพื่อทดสอบสมมติฐานนั้นโดยตรวจสอบกับหลักฐานเอกสารทางราชการ เอกสารในท้องถิ่น และการสำรวจภาคสนามในจังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดยโสธร จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดมหาสารคาม จังหวัดขอนแก่น จังหวัดอุดรธานี จังหวัดอำนาจเจริญ และจังหวัดศรีสะเกษ เพื่อนำสู่ความเข้าใจต่อบริบททางภูมิศาสตร์และยุคสมัย ใช้การสัมภาษณ์เพื่อหาโลกทัศน์ของคนในพื้นที่ที่มีต่อเหตุการณ์กบฏผีบุญอีสานเพื่อใช้ประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่าตรวจสอบกับหลักฐานเอกสารอีกครั้ง เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงที่น่าเชื่อถือสามารถอธิบายได้อย่างเป็นเหตุเป็นผล

ผลการศึกษา

การสร้างความปรองดองระหว่างสยามและท้องถิ่นหลังความขัดแย้งกรณีกบฏผีบุญอีสาน พุทธศักราช 2444-2455 มีผลการศึกษา คือ 1) สภาพภูมิศาสตร์ส่งผลให้คนอีสานมองความมั่นคงของชีวิตคือความมั่นคงของจารีต เมื่อรัฐสยามเริ่มใช้ระบบราชการสมัยใหม่ทำให้ระบบจารีตเดิมเปลี่ยนแปลงไป ส่งผลประการหนึ่งให้เกิดการกบฏขึ้น 2) ราษฎรที่ประกาศตนเป็นผู้มีบุญบางกลุ่มไม่มีแนวคิดในการแย่งชิงอำนาจการปกครอง แต่ถูกทางการปราบปรามอย่างรุนแรงสะท้อนให้เห็นถึงการให้ความสำคัญของสยามในการรักษาดินแดนอีสานไว้ในอำนาจของตน 3) วิธีการสร้างความปรองดองของสยามคือการให้การศึกษาแก่คนในท้องถิ่นแล้วดึงคนเหล่านั้นเข้ามาอยู่ในระบบราชการ พร้อมเปลี่ยนโลกทัศน์ให้ชาวสยามและชาวอีสานเอง มองคนอีสานเป็นคนว่านอนสอนง่าย โดยใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือในการสร้างโลกทัศน์ดังกล่าว โดยมีรายละเอียด ดังนี้



1. ปัจจัยพื้นฐานที่ส่งผลให้เกิดเหตุการณ์กบฏผู้มิบุญอีสาน

สภาพภูมิศาสตร์มีส่วนสำคัญต่อการกำหนดประวัติศาสตร์ของอีสานอยู่ไม่น้อย เนื่องจากสภาพภูมิศาสตร์ของอีสานได้ให้ทั้งโอกาสและข้อจำกัดของรูปแบบเศรษฐกิจการเมืองของคนอีสาน ในที่นี้ขอยกตัวอย่างเบื้องต้นคือเรื่องดินฟ้าอากาศกับวิถีชีวิต ดังที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่าอีสานเป็นภูมิภาคที่ได้รับน้ำฝนเป็นจำนวนมาก ซึ่งฝนเหล่านี้มาจากมรสุมตะวันตกเฉียงใต้และพายุไต้ฝุ่นซึ่งก่อตัวตลอดปี เมื่อถึงหน้าฝนแม่น้ำและที่ลุ่มในภาคอีสานจะมีน้ำไหลบ่าเอ่อท่วมเป็นบริเวณกว้างและน้ำเหล่านี้จะคงอยู่เพียงระยะหนึ่งก่อนจะไหลลงสู่แม่น้ำสายใหญ่และไหลลงทะเลอย่างรวดเร็ว ชุมชนต่าง ๆ จึงเลือกตั้งอยู่บนที่สูงเพื่อให้พ้นจากน้ำท่วม แต่ด้วยลักษณะดินที่อุ้มน้ำไว้ได้น้อยน้ำส่วนใหญ่จึงระบายออกสู่แม่น้ำเกือบหมดสิ้น ส่งผลให้หน้าแล้งมีน้ำน้อยหรือไม่มีเลย โดยเฉพาะมีลำห้วยสาขาทั่วไปจะเหลือน้ำน้อยมาก ลำน้ำสายใหญ่เช่นแม่น้ำชีและแม่น้ำมูลจะพอน้ำอยู่บ้าง แต่โดยทั่วไปจะขาดแคลนน้ำอย่างรุนแรง (ประเทืองจินตสกุล. 2528 : 135-137) ด้วยเหตุเช่นนี้การก่อตั้งชุมชนต้องมีแหล่งน้ำกินน้ำใช้ตลอดปี ชุมชนโบราณในอีสานจึงต้องมีวิธีการจัดการน้ำเช่นการขุดสระน้ำหรือสร้างคูน้ำรอบชุมชน ซึ่งศรีศักร วัลลิโภดมกล่าวว่า การขุดคูน้ำรอบชุมชนนี้แสดงให้เห็นถึงความร่วมมือพึ่งพากันของชุมชนในท้องถิ่นเดียวกัน เพราะลำพังชุมชนขนาดเล็กมีจำนวนผู้คนน้อยไม่เพียงพอต่อการขุดคูด้วยตนเองจึงจำเป็นต้องอาศัยกำลังช่วยเหลือจากชุมชนอื่น ซึ่งความร่วมมือดังกล่าวย่อมนำไปสู่การจัดระเบียบทางสังคมและการจัดระเบียบทางการเมืองขึ้น และเป็นเหตุสำคัญประการหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของอีสานโดยเฉพาะการเพิ่มของจำนวนประชากรภายในภูมิภาคแห่งนี้ (ศรีศักร วัลลิโภดม. 2546 : 192-201)

วิถีชีวิตที่อยู่ภายใต้การควบคุมของพลังธรรมชาติส่งผลต่อโลกทัศน์ของชาวอีสานให้ยึดมั่นต่อวัฏจักรของธรรมชาติ เนื่องจากฤดูกาลที่คลาดเคลื่อนไปย่อมส่งผลต่อทั้งจักรวาลแห่งชีวิตเช่นการที่น้ำมากเกินความต้องการย่อมส่งผลถึงผลผลิตข้าว ในขณะที่ความแห้งแล้งอาจนำมาซึ่งโรคระบาดและอาจร้ายแรงถึงขั้นบ้านเดือดซึ่งต้องโยกย้ายถิ่นฐานเพื่อหลีกเลี่ยงภัยร้ายนั้น ด้วยที่คนเช่นนี้เองฮิตคงจึงเกิดมาเพื่อพิทักษ์รักษาสมาคมแห่งวัฏจักรให้ดำเนินไปตามร่องรอยเดิมอย่างราบรื่น ด้วยมุมมองเช่นนี้

สิ่งใหม่ ๆ นับเป็นเรื่องอันตรายที่อาจทำลายสมดุลของจักรวาลทั้งระบบ โดยมีผีเป็นสัญลักษณ์ของผู้รักษาสมาคมแห่งจักรวาลจากอำนาจให้คุณให้โทษ รวมถึงการให้สิทธิในพื้นที่ทำมาหากินซึ่งบางพื้นที่ผีได้ทำการสงวนไว้มิให้ผู้หนึ่งผู้ใดใช้ประโยชน์ส่วนตนแต่อาจใช้ได้เมื่อได้รับอนุญาตจากผี พื้นที่ใดสามารถเข้าใช้ทำมาหากินได้โดยง่ายพื้นที่นั้นจะไม่ค่อยมีเรื่องเล่าเรื่องผีที่ดุร้าย ในขณะที่พื้นที่ที่คนไม่สามารถปรับตัวเข้าใช้โดยง่ายมักจะมีเรื่องผีที่น่าหวาดกลัว เช่น ในวังน้ำเขียวมักจะมีเรื่องเงือกหรือผีพรายคอยเฝ้าเอาชีวิตคนที่ละเมิดสร้างความไม่พอใจแก่ผีเหล่านั้น นอกจากนี้ผียังให้โทษในการทำมาหากินหรือที่เรียกว่าหมางได้อีกด้วย ความหมางมีทั้งระยะสั้น เช่น การไปหาปลาแล้วได้ปลามากมายในวันนั้น และหมางระยะยาว เช่น การได้น้ำท่าพอเหมาะทำให้ทำนาได้ข้าวมาก ความหมางระยะสั้นอาจเกิดจากการเรียกหาผีให้ช่วยเหลือ หรือการนบไหว้ก่อนลงทุ่งลงทำ ส่วนความหมางระยะยาวเกิดจากการไหว้ผีตามฮีตฮอย เมื่อให้ผีตรงตามห้วงเวลาตามปกติแล้วผีจะบันดาลปกติสุขกลับคืนสู่ชุมชน นอกจากหมางจะเกี่ยวพันกับผีแล้วยังสัมพันธ์กับการประเพณีปฏิบัติตามแบบแผนซ้ำเติมอีกด้วย สิ่งใดที่ทำแล้วเคยหมางจะถูกปฏิบัติซ้ำ ซึ่งแบบแผนนี้ปรากฏอยู่ตลอดเวลาตั้งแต่เด็กจนถึงผู้ใหญ่ เช่น การเล่นดีดลูกหมากแต่ของเด็ก ๆ จะมีลูกที่ใช้ประจำเรียกว่า อีเคย อีเก่า หรืออีหมาง ซึ่งเชื่อว่าอยู่มือและสามารถนำมาสู่ชัยชนะได้ดีกว่าลูกอื่น ๆ จากการเล่นของเด็กสู่การทำมาหากินเช่นการปลูกข้าวแบบแผนซ้ำเติมได้กลายเป็นแนวปฏิบัติที่เคร่งครัดผลิตซ้ำและส่งผ่านจากรุ่นสู่รุ่นเนื่องจากการทำนาปลูกข้าวจะพึ่งพิงเพียงพลังจากมนุษย์อย่างเดียวไม่ได้ มนุษย์สามารถลงได้แค่แรงงานแต่การอภิบาลดูแลและการควบคุมน้ำของนาทางฟ้าเป็นพลังของผีในระดับต่าง ๆ สิ่งที่มีอยู่ในพิธีกรรมในการผลิตนี้ ผ่างไว้ด้วยปัญหาและอุปสรรคในการผลิต เช่นปัญหานาล่มปัญหานกหนูแมลงที่ ทำให้ต้นข้าวเสียหาย สะท้อนให้เห็นถึงการผลิตที่ขึ้นอยู่กับสภาพดินฟ้าอากาศเป็นหลัก ชีวิตของชาวอีสานจึงผูกพันฝังแน่นอยู่กับพลังแห่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่แฝงอยู่ในธรรมชาติและวิญญาณบรรพบุรุษ ซึ่งล้วนต้องหล่อเลี้ยงด้วยแบบแผนในจารีตอย่างเคร่งครัด ที่กล่าวมาข้างต้นคือความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติและชาวอีสานในตัวอย่างของดินฟ้าอากาศกับการทำมาหากินและความเชื่ออันเป็นวิถีชีวิตที่มีรากฐานของความผูกพันระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม และหล่อหลอมชีวิตคนและประวัติศาสตร์จากสภาพสังคมจึงมีการเกาะกลุ่มและพึ่งพาอาศัยกันเป็น

อย่างสูง ดังนั้น ระบบญาติพี่น้องจึงมีความสำคัญต่อสังคมอีสานเป็นอย่างยิ่ง เจ้าโคตร เจ้าวงศ์ จึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง และปรากฏหลักฐานชัดเจนในศิลาจารึกที่นั่นคือผีปู่ตาซึ่งเป็นบรรพบุรุษผู้บุกเบิกชุมชนนั่นเอง สภาพดินฟ้าอากาศที่หมุนเวียนเป็นระบบปีแล้วปีเล่าเป็นปัจจัยที่ส่งผลสังคมอีสานเป็นสังคมประเพณีที่มีความสัมพันธ์อันเหนียวแน่นในหมู่เครือญาติ และมีวิถีชีวิตที่จะต้องพึ่งพาอาศัยกันเนื่องจากพลังของธรรมชาติเป็นสิ่งที่ไม่อาจควบคุม ปัจจัยเช่นนี้ได้กำหนดวิถีคิดแบบบอบน้อมต่อธรรมชาติ ซึ่งสะท้อนออกมาในจารีตประเพณี ซึ่งผูกพันอยู่กับสภาพธรรมชาติและวิถีทางการผลิต เช่น ฮีต 12 ด้วยสภาพเช่นนี้ ย่อมส่งต่อความสามารถในการรับมือต่อความเปลี่ยนแปลงที่ไม่อาจปรับตัวได้อย่างรวดเร็วหรือในระยะเวลานานสั้น แต่โลกทัศน์แห่งความอ่อนน้อมสมยอมพร้อมปรับเปลี่ยนตามประสบการณ์จะทำให้ชาวอีสานสามารถปรับตัวกับทุกสิ่งได้ในระยะยาว เมื่อสยามพัฒนาระบบราชการเพื่อปกครองอีสานในระยะแรกจึงก่อให้เกิดความทุกข์ยากอย่างกว้างขวาง แต่ความทุกข์ยากดังกล่าวก็หาใช่สาเหตุของการก่อกบฏอย่างเดียวนั้น เพราะความทุกข์ยากนั้นเป็นเพียงบรรยากาศที่สอดคล้องกับชนบความเชื่อตามรากเหง้าแห่งแห่งศีลธรรมชาติและศีลบรรพบุรุษที่มองความเปลี่ยนแปลงที่ต่างจากฮีตฮอยเดิมคือความเลวร้าย และระบบราชการสยามย่อมเป็นสิ่งใหม่นอกเหนือจารีตการปกครองเดิมอย่างมีอาจปฏิเสธได้ นอกจากนี้ยังตอกย้ำด้วยพุทธทำนายที่อยู่ใต้น้ำของคนที่เมืองที่ตนเองอยู่ในกสิกรรมอันยาวนาน ท่ามกลางปัญหาความขัดแย้งของการเมือง 2 ฝ่ายโขงมาโดยตลอด ดังนั้นอีสานจึงเป็นดินแดนของผู้มีภูมิหลังความขัดแย้งทางการเมืองอย่างยาวนาน จึงเป็นธรรมดาที่ชาวอีสานจะไฝ่ฝันถึงโลกแห่งความมั่นคงตามจารีตฮีตฮอยแต่ครั้งบรรพบุรุษซึ่งอาจอยู่ในโลกแห่งพระศรีอารยผู้สามารถปิดเป่าทุกข์ภัยทั้งมวล

2. เหตุการณ์กบฏผู้มีบุญอีสาน

กบฏผู้มีบุญอีสานมีอยู่ 2 กลุ่มใหญ่ ๆ กลุ่มแรกคือกลุ่มที่ไม่หวังอำนาจทางการเมืองโดยตรง และกลุ่มต่อมาคือกลุ่มที่หวังอำนาจทางการเมืองโดยตรง แต่ทางการเมืองสยามมีแบบแผนในการปราบปรามทั้ง 2 กลุ่มนี้เหมือนกัน คือใช้ความรุนแรงเป็นหลักในการปราบปรามโดยไม่พิจารณาถึงความแตกต่างของกบฏทั้ง 2 กลุ่ม ดังที่พระญาณรักขิก เจ้าคณะมณฑลอีสาน ได้กล่าวถึงเหตุการณ์กบฏที่เมืองอุบลราชธานีว่า

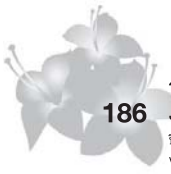
...ตามความอนุমানแห่งอาตมาภาพเข้าใจว่าเป็นขึ้นเพราะความคับแค้นขัดสนนั่นเอง ดูเหมือนเขาจะไม่คิด

ขบถประทุรร้ายต่อแผ่นดินฟ้าแผ่นดินอะไร ตั้งใจจะพากันตายให้ดูเท่านั้น เพราะทราบความว่าเมื่อกองทัพยกเข้ามาประชิด เขาเตือนกันว่าใครอย่ายังอย่าทำอะไรหมดให้นั่งภาวนา ดังนั้นฝ่ายเราก็งี้แต่ข้างเดียวเอาไชยชนะได้ การเอาชนะกับคนตายพันนั้น อาตมายังเห็นว่าไม่น่าอัศจรรย์... (กจช. ร.5 ม.57/15 เรื่องลิขิตพระญาณรักขิตว่าราชการในมณฑลอีสานถวายรายงานกรมขุนสรรพสิทธิประสงค์ วันที่ 29 สิงหาคม 121.)

อย่างไรก็ดี ในทัศนะของสยามในมองภาพการกบฏดังกล่าวเป็นภัยแห่งความมั่นคงอย่างยิ่งทั้งยังสร้างความแตกตื่นแก่ราชสำนักมิใช่น้อย ดังที่กรมขุนสรรพสิทธิประสงค์ข้าหลวงต่างพระองค์สำเร็จราชการมณฑลอีสานบริเวณที่เกิดเหตุการณ์ทรงมีโทรเลขถึงกระทรวงมหาดไทยแจ้งเรื่องราวที่เกิดขึ้นรวมทั้งขอกำลังทหารไปช่วยเหลือ ซึ่งโทรเลขฉบับดังกล่าวเป็นโทรเลขฉบับแรกที่ทำให้ส่วนกลางได้ทราบข่าวเหตุการณ์กบฏนี้ ดังความว่า

...ด้วยเวลานี้ทางมณฑลอีสานกำลังแตกตื่นผู้มีบุญทุกหนทุกแห่งทุกตำบลน่ากลัวจะเป็นข้างโจรขึ้นใหญ่โตแต่ทางฝ่ายลาวก็ไม่กระไรนักแต่ทางฝ่ายเขมรนั้นตัวอ้ายผู้มีบุญนั้นเปนลูกพระยาขุขันธ์ (ขุขันธ์) ที่ตายพระยา (เหยง) พระยาขุขันธ์ก็ครั้นคร้ามเสียแล้วคนบ้านนั้นทั้งปวงก็ตื่นเข้าผู้มีบุญน่ากลัวจะเป็นอกตัญญูปล้นเมืองขึ้นในสองวันนี้อ้อโปรดให้ทหารโคราชไปให้สุรินทร์ช่วยปราบเข้าทางสุรินทร์ส่งขบุรีสัก 100 คนโดยเร็วที่สุดได้จะดี... (กจช. ร. 5 ม.2 18 / 3 สำเนาโทรเลขที่ 36 กรมขุนสรรพสิทธิประสงค์กราบทูลกรมหลวงดำรงราชานุภาพ วันที่ 26 กุมภาพันธ์ 120.)

โทรเลขฉบับดังกล่าว ได้สร้างความแตกตื่นแก่กรุงเทพมหานครเป็นอย่างยิ่ง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชโทรเลขถึงกรมหมื่นนครไชยศรีผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการที่เสด็จซ้อมรบที่ราชบุรีให้เสด็จเข้ากรุงเทพฯโดยทันทีเพื่อปรึกษาข้อราชการและมีการประชุมเสนาบดีเพื่อปรึกษาเรื่องนี้โดยเฉพาะ ที่ประชุมเสนาบดีมีความเห็นว่าควรจะให้กองทหารมณฑลนครราชสีมาซึ่งอยู่ใกล้ที่มีเหตุการณ์เกิดขึ้นมากที่สุดเตรียมทหาร 200 คนให้พร้อม และสามารถที่จะออกเดินทางไปยังมณฑลอีสานได้ทันทีที่ได้รับคำสั่ง (นงลักษณ์ ลีเมธี. 2524 : 90) และให้หม่อมเจ้าศรีเสยเฉลิมศักดิ์ผู้บัญชาการทหารราบที่ 5 มณฑลนครราชสีมาซึ่งขณะนั้นประทับอยู่ที่กรุงเทพฯรีบเสด็จกลับไปนครราชสีมาเพื่อจัดเตรียมกำลังทันที ความโกลาหลในกรุงเทพมหานครสงบลงเมื่อกรมขุนสรรพสิทธิประสงค์ทรงมีโทรเลขถึงกระทรวงมหาดไทย



เป็นข้อความสั้น ๆ ซึ่งมีเนื้อหาขอให้ระงับกองกำลังที่ขอไว้ก่อน อาจเป็นเพราะภายหลังทรงพิจารณาเห็นว่ากองกำลังท้องถิ่นสามารถจัดการกองกำลังของผู้ศึกดีลัทธิที่ต่อสู้โดยการยอมให้ยั้งนั่นเอง แม้ว่ากองกำลังที่จัดเตรียมไว้ครั้งแรกจะล้มเลิกไปแต่เหตุการณ์ที่เมืองขุขันธ์ก็ถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้ผู้ปกครองส่วนกลางและส่วนหัวเมืองมีความตื่นตระหนกและวิตกกังวลกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นอย่างมากจะเห็นว่าหลังจากนั้นเป็นต้นมากำลังที่ใช้ในการระงับและปราบปรามกบฏในครั้งนั้นนอกจากจะใช้กำลังในท้องถิ่นแล้วมีการส่งกำลังจากภายนอกมาช่วยเสริมอีกเป็นจำนวนมากโดยเฉพาะกองทหารจากนครราชสีมาถูกจัดส่งมาช่วยถึง 2 ครั้ง ครั้งแรก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้พระยาสุริยเดชวิเศษฤทธิพิศทศวิไชยข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครราชสีมาเป็นข้าหลวงพิเศษตรวจราชการระงับปราบปรามผู้ที่ตั้งตัวเป็นผู้พิเศษในเขตมณฑลอีสาน และมณฑลอุดรออกตรวจราชการดูแลความสงบเรียบร้อยตามท้องที่ต่าง ๆ จากนครราชสีมาบุรีรัมย์ สุรินทร์สังขะและขุขันธ์ถ้าบริเวณใดยังมีเหตุการณ์วุ่นวายอยู่ก็ให้พยายามชี้แจงให้ราษฎรเข้าใจมิให้เชื่อพวกผู้มียุหรือถ้าจำเป็นต้องใช้กำลังก็ให้ร่วมมือกับกำลังในแต่ละท้องถิ่นทำการปราบปราม พระยาสุริยเดชฯ พร้อมด้วยคณะประมาณ 30 คน เดินทางจากนครราชสีมาเมื่อวันที่ 30 มีนาคม พุทธศักราช 2444 ระหว่างทางไม่ปรากฏว่ามีเหตุการณ์รุนแรงเกิดขึ้นพระยาสุริยเดชฯ เพียงแต่สืบฟังข่าวคราว และแนะนำสั่งสอนราษฎรตามท้องที่ที่ผ่านมิให้เชื่อเรื่องผู้วิเศษ และข่าวลือตามรายงานปรากฏว่าราษฎรเชื่อฟัง และปฏิบัติตามด้วยดีพร้อมทั้งได้นำข้าวปลาอาหารมาเลี้ยงดูพระยาสุริยเดชฯ และคณะด้วย ตามกำหนดเดิมนั้น มีการวางแผนการไว้ว่าการเดินทางของพระยาสุริยเดชฯ จะมาสิ้นสุดที่เมืองขุขันธ์เป็นแห่งสุดท้าย และจะหยุดพักอยู่เพื่อช่วยเหลือพระยาบำรุงประจันต์ข้าหลวงเมืองขุขันธ์ในการระงับความวุ่นวายในเขตนั้น แต่เมื่อเดินทางมาถึงเมืองสุรินทร์พระยาสุริยเดชฯ ได้รับโทรเลขขอความช่วยเหลือจากกรมขุนสรรพสิทธิประสงค์ให้เดินทางไปอุบลราชธานีเพราะที่นั่นมีเหตุการณ์ที่น่าวิตกคือองค์มั้นและพรรคพวกบุกปล้นเมืองเขมราฐ พระยาสุริยเดชฯ จึงได้เปลี่ยนเส้นทางเดินทางต่อไปยังอุบลราชธานีถึงอุบลราชธานีเมื่อวันที่ 6 เมษายน พุทธศักราช 2442 ซึ่งเป็นเวลาที่กองกำลังของนายร้อยเอกหลวงชิตสรการสามารถปราบปรามพวกกบฏได้เรียบร้อยแล้ว เนื่องจากยังคงมีการตั้งตัวเป็นผู้มียุ และมีเหตุการณ์วุ่นวายอยู่บ้าง

ประปรายเพราะยังมีพรรคพวกขององค์มั้นหลบซ่อนอยู่ตามที่ต่าง ๆ ในเขตนั้นพระยาสุริยเดชฯ ร่วมกับกำลังพื้นเมืองได้เดินทางตรวจตราดูแลความสงบตามที่ต่าง ๆ ในเขตเมืองอุบลราชธานีประมาณหนึ่งอาทิตย์เมื่อเหตุการณ์ที่เนือบางลงจึงได้เดินทางขึ้นไปยังมณฑลอุดรตามโทรเลขเรียกตัวของกระทรวงมหาดไทยที่แจ้งมาว่าสถานการณ์ทางด้านนั้นไม่น่าไว้ใจเพราะทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงที่เมืองสะหวันนะเขตมีเหตุการณ์วุ่นวายเกรงไปว่าจะขยายมาทางด้านสกลนครหนองหารของไทย พระยาสุริยเดชฯ จึงได้เดินทางขึ้นไปช่วยพระองค์เจ้าวัฒนาข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลอุดรทำการปราบปรามต่อไป ลักษณะกองกำลังของพระยาสุริยเดชฯ จึงคล้ายกับกองลาดตระเวนที่ตรวจตราความสงบเรียบร้อยไปเมื่อที่ใดมีเหตุการณ์รุนแรงก็สามารถเรียกให้ไปสมทบช่วยเหลือได้ทันทีครั้งที่สอง เป็นการส่งทหารจำนวนหลายกองร้อยไปประจำตามที่ต่าง ๆ ในเขตมณฑลอีสานตามที่กรมขุนสรรพสิทธิประสงค์ทรงมีโทรเลขขอมารเมื่อปลายเดือนมีนาคม พุทธศักราช 2444 เพราะขณะนั้นที่อุบลราชธานีมีเหตุการณ์ตึงเครียดองค์มั้น และพรรคพวกได้ยกเข้าตีเมืองเขมราฐพร้อมทั้งฆ่าทหารตาย กำลังที่เมืองอุบลราชธานีไม่เพียงพอแม้ว่าจะมีกำลังจากพระยาสุริยเดชฯ ไปช่วยอีกทางหนึ่งแล้วก็ตาม ทันทิที่ได้รับข่าวทางกรมยุทธนาธิการก็ได้มีคำสั่งถึงกองทหารมณฑลนครราชสีมาจัดเตรียมกำลังให้พร้อม และทยอยส่งไปยังมณฑลอีสานดังนี้คือ อนึ่งนอกจากรัฐบาลกลาง และผู้ปกครองส่วนหัวเมืองจะใช้นโยบายทางทหารคือใช้กำลังเข้าระงับ และปราบปรามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแล้วยังพยายามใช้วิธีเข้าหาประชาชนด้วยเช่นได้ทำพระพิมพ์ออกแจกจ่ายแก่ราษฎรเพื่อให้ความมั่นใจ และอบอุ่นใจ (กจช. ร.5 ม.2 18/11 ใบบอกที่ 250/3956 รายงานฉบับที่ 2 พระยาสุริยเดชวิเศษฤทธิฯ กราบทูลกรมหลวงดำรงราชานุภาพ วันที่ 31 สิงหาคม 121) ให้ราษฎรถือน้ำพิพัฒน์สัตยาว่าจะไม่เชื่อผู้มียุผู้วิเศษอีกต่อไปวิธีการดังกล่าวนี้ผู้ปกครองเห็นว่า เป็นเครื่องเชื่อมใจราษฎร และเป็นจิ้งจูงให้โจร ใจผ่องอีกด้วย

นอกจากนั้นมีการตั้งรางวัลให้สินบนในการจับตัวผู้มียุในอัตราที่ต่างกันเช่นในเขตมณฑลอีสาน 100-400 บาท (กจช. ร.5 กต.40.39/2 สำเนาโทรเลขที่ 19 กรมขุนสรรพสิทธิประสงค์ กราบทูลกรมหลวงดำรงราชานุภาพ วันที่ 12 เมษายน 121) ส่วนมณฑลอุดรเหตุการณ์ไม่รุนแรงเท่าใดนักสินบนนำจับผู้มียุจึงน้อยกว่าประมาณ 20-80 บาท และคงเป็นวิธีที่ใช้ได้ผลดังที่พระยาศรีสทเทพรราชปลัดทูลฉลองกระทรวงมหาดไทยกราบทูลพระเจ้าบรม

วงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ราชเลขานุการในองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า

....เรื่องปราบคนตั้งตัวเป็นผู้วิเศษนั้นควรจัดการบนคนในพื้นที่ให้จับตัวส่งถึงจะเสียเงินทองมากน้อยเท่าใดก็ไม่ควรเสียตายเอาแต่ให้สงบเป็นประมาณทางมณฑลอีสานได้ใช้วิธีนี้เป็นประโยชน์มากเพราะพาให้พวกมันเกิดไม่เชื่อกันเอง.... (กจช. ร.5 ม.2 18/7 หนังสือที่ 202/1594 พระยาศรีสุเทพ กราบทูลกรมขุนสมมตอมรพันธุ์ วันที่ 7 พฤษภาคม 121)

การปราบปราม และระงับเหตุการณ์ด้วยนโยบายทางการทหารควบคู่กับการเมืองเช่นนี้คงจะได้ผลพอควรทีเดียวเพราะปรากฏว่าต่อมาประมาณเดือนมิถุนายนสถานการณ์เริ่มคลี่คลายลงการตั้งตัวเป็นผู้วิเศษมีอยู่บ้างประปรายแต่ไม่มีความรุนแรงกองกำลังท้องถิ่นสามารถดำเนินการเองได้ตั้งนั้นกองกำลังจากมณฑลนครราชสีมาที่ประจำอยู่ตามที่ตั้งต่าง ๆ ทั้งในมณฑลอีสานและมณฑลอุดรเริ่มทยอยกลับสู่กรมกองเก่าที่นครราชสีมาเช่นเดิม เมื่อเหตุการณ์สงบลงแล้วบรรดาทหารจากมณฑลนครราชสีมาที่เดินทางไปช่วยปราบกบฏต่างได้รับยกย่องว่าเป็นผู้กระทำประโยชน์ให้แก่แผ่นดินโดยบรรดานายสิบพลทหารที่เข้ากองไปราชการเหล่านั้นจะได้รับตราภูมิทุกคนเพื่อเป็นหนังสือสำคัญแสดงว่าบรรดาชายฉกรรจ์เหล่านี้ได้ผ่านการเกณฑ์แรงงานมาแล้วถ้ามีการเรียกเกณฑ์แรงงานหรือเสียส่วยชายฉกรรจ์เหล่านี้จะได้รับการยกเว้นส่วนผู้ใดที่มีผลงานดีเด่นเช่นจับผู้ร้ายหรือผู้มีบุญได้จะได้รับรางวัลพิเศษเป็นเงินมากที่สุด 12 บาท (กจช. ร.5 ม.2 18/6 คำกราบบังคมทูลกรมหมื่นนครชัยศรี ที่ 32/2612 วันที่ 23 มิถุนายน 121)

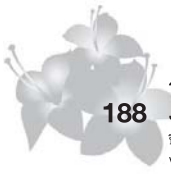
3. การสร้างความปรองดองระหว่างสยามและท้องถิ่นหลังความขัดแย้งกรณีกบฏผู้มีบุญอีสาน

การสร้างความปรองดองของสยามหลังการปราบปรามกบฏผู้มีบุญ มี 3 แนวทางคือ 1)แนวทางการใช้กระบวนการยุติธรรม 2)แนวทางสร้างความมั่นคงทางการเมือง และ 3) แนวทางสร้างความมั่นคงทางสังคม ดังนี้

1) แนวทางการใช้กระบวนการยุติธรรมสำหรับบรรดานักโทษที่ถูกจับกุม นักโทษเหล่านี้ จะได้รับโทษทัณฑ์ต่างกันไปตามลักษณะความผิด จากการรวบรวมแบ่งการลงโทษได้เป็น 3 ระดับ คือ ชั้นแรกทำทัณฑ์บนหรือจำคุกในระยะสั้นไม่ถึงปี พวกที่ถูกลงโทษชั้นนี้ส่วนมากมักจะเป็นราษฎรทั่วไปที่ยอมตัวเป็นสานุศิษย์และให้การสนับสนุนผู้มีบุญเพราะมีความศรัทธาเลื่อมใสเป็นที่ตั้งครั้นเมื่อผู้วิเศษหรือหัวหน้าถูกจับกุมราษฎร

เหล่านี้ก็จะแยกย้ายกระจัดกระจายกันไปหรือไม่ก็หลบหนีอยู่ตามป่าเพราะกลัวว่าทางราชการจะจับกุมตัวไปนอกจากนั้นบรรดาหัวหน้าหรือผู้วิเศษบางคนที่ไม่ม่พฤติกรรมสอดส่องให้เห็นว่าต่อต้านรัฐบาลแต่อย่างใดก็มีสิทธิ์จะได้รับโทษสถานนี้เช่นกันเช่นกลุ่มของนายโพนที่นครราชสีมาและนายบุญรอดที่ชัยภูมิซึ่งไว้เป็นเวลาประมาณ 4 เดือน (กจช. ร.5 ม.2 18/10 หนังสือที่ 402/2929 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบทูลกรมขุนสมมตอมรพันธุ์ วันที่ 5 มิถุนายน 121) ชั้นที่สองจำคุกตั้งแต่ 1 ปีถึงตลอดชีวิต พวกที่ถูกลงโทษชั้นนี้ส่วนใหญ่คือบรรดาผู้ตั้งตัวเป็นผู้วิเศษโดยมีเป้าหมายทางสังคมรักษาคนเจ็บป่วยด้วยคาถาเวทมนต์ไม่มีปฏิกริยาต่อต้านรัฐบาลแต่เนื่องจากมีสานุศิษย์ และพรรคพวกมากทำให้รัฐบาลไม่ไว้ใจจะเห็นว่าพวกนี้มักจะถูกส่งตัวมากักขังไว้ที่กองละหุโทษกระทรวงยุติธรรมกรุงเทพมหานคร เป็นการแยกตัวให้ไกลจากบรรดาสานุศิษย์เช่นนายบุญมีผู้วิเศษที่โคราชถูกคุมขังตั้งแต่เดือนเมษายนพุทธศักราช 2444-เดือนมีนาคม2445 (กจช. ร.5 ม.2 18/3 หนังสือที่ 73/573 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบทูลกรมขุนสมมตอมรพันธุ์ วันที่ 17 เมษายน 121) ชั้นที่สามประหารชีวิต ผู้ที่ได้รับโทษสถานนี้ส่วนมากจะได้แก่ผู้ที่ตั้งตัวเป็นผู้มีบุญโดยมีเป้าหมายทางด้านการเมืองและเป็นพวกที่มีการกระทำที่ต่อต้านรัฐบาลอย่างเห็นได้ชัดเช่นกลุ่มของอำมย์มันที่อุบลราชธานีอำมย์บุญจันที่ขุขันธ์เป็นต้น สำหรับการลงโทษบรรดาผู้มีบุญที่ถูกจับได้นี้องค์พระมหากษัตริย์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระกระแสพระราชดำรัสถึงว่า “ควรจะพิจารณาประหารชีวิตให้หลาย ๆ แห่งในที่ซึ่งมีผู้นิยมนับถือเพื่อให้เกิดการปรากฏจะได้สิ้นความนับถือ” (กระทรวงมหาดไทย, พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 5..., หน้า 409)

2) แนวทางสร้างความมั่นคงทางการเมืองหลังเหตุการณ์กบฏสมคูลแห่งอำนาจอยู่ข้างฝ่ายสยามอย่างไม่เคยมีมาก่อน สยามเองก็มีวิธีการลงโทษผู้เป็นปฏิปักษ์และให้รางวัลผู้ภักดีอย่างชัดเจน เช่นการให้การศึกษาแก่บุตรหลานกรมการเมืองแล้วดึงคนเหล่านั้นเข้ามาอยู่ในระบบราชการ สิ่งที่สยามใช้อย่างได้ผลคือการเปิดโอกาสให้คนในท้องถิ่นมีช่องทางในการเลื่อนสถานภาพด้วยการศึกษากายใต้การจัดการของคณะสงฆ์สามารถสร้างคนที่มีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม และได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางกลายเป็นกำลังของการสร้างชาติอย่างมั่นคง



3) แนวทางสร้างความมั่นคงทางสังคม กระบวนการนี้ดำเนินไปพร้อมกับแนวทางสร้างความมั่นคงทางการเมือง ด้วยความพยายามเปลี่ยนโลกทัศน์ให้ข้าราชการจากต่างถิ่น และคนอีสานเอง เชื่อว่าคนอีสานเป็นคนรักสงบ และว่านอนสอนง่าย โดยใช้การศึกษาทำความเข้าใจในประวัติความเป็นมา และประเพณีวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่น ศาสนาเป็นเครื่องมือในการสร้างโลกทัศน์ดังกล่าว ซึ่งกรมการเมืองบางกลุ่มยอมทำทุกวิถีทางเพื่อให้ชาวสยามพึงพอใจเพื่อแลกกับการคงอำนาจของตนไว้ ซึ่งเงื่อนไขสำคัญของการได้มา ซึ่งอำนาจนี้คือการทำตนเป็นผู้ว่านอนสอนง่ายในสายตาชาวสยาม เช่น การอุทิศที่ดินให้เป็นสมบัติของแผ่นดิน หรือการปฏิบัติตามคำสั่งราชการอย่างเคร่งครัด (เติม วิภาคย์พจนกิจ. 2546 : 365-369) หลังจากที่เหตุการณ์ผู้มีบุญสงบลงปรากฏว่ามีเจ้านายในพระราชวงศ์สนใจและเสด็จไปยังหัวเมืองอีสานมากขึ้น เช่น การเสด็จตรวจราชการของพระเจ้าบรมวงศ์เธอสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพเมื่อปีพุทธศักราช 2449 ระยะเวลา 3 เดือนที่พระองค์เสด็จตามที่ต่าง ๆ พระองค์ได้ทรงบันทึกถึงสภาพนิสัยใจคอของชาวอีสานตามที่สนทนากับพระองค์ เช่น

...ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้า ๆ ว่า การที่หลอกลวงกันเช่นนี้ เปนถ้อยคำดี ๆ ไม่น่าที่จะเชื่อถ้อยเลย ซึ่งราษฎรหลงเชื่อถ้อยถึงกับพวกที่ตั้งตัวเปนผู้วิเศษเที่ยวหลอกลวงไปเปนกำลังคิดการทรยศต่อแผ่นดินได้ เช่นนี้ ก็โดยที่ราษฎรในพื้นที่บ้านเมืองยังประกอบด้วยความโง่เขลา ปราศจากความดำริห์ไตรตรอง...เห็นด้วยเกล้า ๆ ว่าการที่จะบำรุงบ้านเมืองต่อไปถ้าได้รับจัดตั้งโรงเรียนขึ้นเสียได้ตลอดทั่วถึงแล้ว ราษฎรได้พากันศึกษาวิชาการหนังสือเจริญขึ้นเมื่อใด การบ้านเมืองก็จะเจริญตาม และพวกราษฎรคงไม่หลงเชื่อในสิ่งที่ผิดซึ่งเปนข่าวเล่าลืออันดี ๆ เช่นนี้ได้...

นอกจากบันทึกของพระเจ้าบรมวงศ์เธอสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพแล้ว ที่สนทนากับนิสัยใจคอของคนอีสานที่เป็นคนซื่อได้ปรากฏในรับสั่งของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถในคราวเสด็จตรวจราชการที่เมืองอุบลราชธานีว่า มณฑลอุบลราชธานีเป็นมณฑลที่กว้างใหญ่มีพลเมืองมาก ราษฎรประชาชนเป็นผู้ว่านอนสอนง่าย หากได้บำรุงสักเล็กน้อยก็อาจนำมาซึ่งผลประโยชน์แห่งแผ่นดินมาก (เติม วิภาคย์พจนกิจ. 2546 : 473) คำว่าคนอีสานเป็นคนว่านอนสอนง่ายได้กลายมาเป็นอัตลักษณ์อย่างหนึ่งของชาวอีสานตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา และถูกผลิตซ้ำอีกหลายครั้งที่

เด่นชัดคือในคำขวัญเสกถิ่นไทยของเจ้าพระคุณสมเด็จพระมหาวิรวงศ์ ทรงกล่าวหาชาวอีสานว่านอนสอนง่ายเป็นผู้มีนิสัยซื่อตรงจึงทรงเรียกภาคอีสานทั้งหมดว่าถิ่นไทยดี ดังความว่า...ข้าราชการที่ไปปกป้องรักษาภาคอีสานตามจังหวัดต่าง ๆ มักพูดเป็นเสียงเดียวกันว่า ชาวอีสานว่านอนสอนง่ายเป็นผู้มีนิสัยซื่อตรง ขยันหมั่นเพียรในการงาน... (เติม วิภาคย์พจนกิจ. 2546 : 531)

สรุปผล

การสร้างความปรองดองระหว่างสยามและท้องถิ่นหลังความขัดแย้งกรณีกบฏผู้มีบุญอีสาน พุทธศักราช 2444-2455 มีวิธีการสำคัญอย่างน้อย 3 ประการ ประการแรกคือการบังคับใช้กฎหมายตามโทษที่กระทำ ประการที่สองคือการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ซึ่งเกิดจากการให้การศึกษาแก่คนในท้องถิ่นแล้วดึงคนเหล่านั้นเข้ามาอยู่ในระบบราชการ สิ่งที่สยามใช้อย่างได้ผลคือการเปิดโอกาสให้คนในท้องถิ่นมีช่องทางในการเลื่อนสถานภาพด้วยการศึกษาภายใต้การจัดการของคณะสงฆ์สามารถสร้างคนที่มีความรู้ทั้งทางโลก และทางธรรม และได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางกลายเป็นกำลังของการสร้างชาติอย่างมั่นคง และประการที่สาม คือการเปลี่ยนโลกทัศน์ให้ข้าราชการจากต่างถิ่น และคนอีสานเอง เชื่อว่าคนอีสานเป็นคนรักสงบ และว่านอนสอนง่าย โดยใช้การศึกษาทำความเข้าใจในประวัติความเป็นมา และประเพณีวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่น ศาสนาเป็นเครื่องมือในการสร้างโลกทัศน์ดังกล่าว

อภิปรายผล

สิ่งที่ได้รับจากการศึกษานี้ คือแนวทางในการสร้างความปรองดองระหว่างรัฐกับท้องถิ่น โดยมีมิติแห่งความขัดแย้งของอีสานเป็นบทเรียน ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ความรู้ความเข้าใจในท้องถิ่นอย่างชัดเจนถ่องแท้คือเครื่องป้องกันความขัดแย้งระหว่างรัฐกับท้องถิ่นได้ดีที่สุด และบ่อยครั้งที่รากเหง้าของความขัดแย้งที่พัฒนาเป็นความรุนแรงนั้นมาจากการขาดความเข้าใจของบุคลากรของรัฐ และหนทางแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างท้องถิ่นกับรัฐนั้นทำได้โดยการให้การศึกษา และการเปิดพื้นที่ให้คนในท้องถิ่นมีโอกาสและส่วนร่วมในระบบราชการ ตลอดจนสร้างความรู้ความเข้าใจในประวัติศาสตร์ ประเพณี และวัฒนธรรมท้องถิ่นให้เกิดขึ้นแก่บุคลากรในพื้นที่ สิ่งเหล่านี้สอดคล้องอย่างอัศจรรย์กับหลักการพัฒนามาตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพล

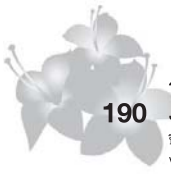
อดุลยเดช ฯ คือ เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา ซึ่งเป็นบันได 3 ขั้น ในการพัฒนาท้องถิ่นให้เกิดความยั่งยืน ซึ่งแสดงให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีความรู้ความเข้าใจใน ประเทศ และพสกนิกรภายใต้ร่มพระบารมีของพระองค์ เป็นอย่างดี จึงนับเป็นความโชคดีของมหาชนชาวสยาม เป็นยิ่งแล้ว

ข้อเสนอแนะ

ในการวิจัยครั้งนี้ ให้ความสำคัญต่อการแก้ไข หลักฐานเอกสารเป็นหลัก ในการวิจัยครั้งต่อไปควรศึกษา ประวัติศาสตร์บอกเล่า เพื่อทดสอบข้อเสนอ 3 ประการ เกี่ยวกับการสร้างความปรองดอง ซึ่งจะทำให้ได้ภาพแห่ง อดีตที่ลึกซึ้งรอบด้านยิ่งขึ้น

รายการอ้างอิง

- เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. (2504). พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : ครูสภา.
- ชัยอนันต์ สมุทรวานิช และชัตติยา กรรณสูต. (2510). รวบรวมเอกสารทางการเมืองการปกครองไทย (พุทธศักราช 2417-2477). กรุงเทพฯ : สังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- ดลนภา เพิ่มสมบัติ. (2549). กบฏผู้มีบุญภาคอีสาน 2444-2445. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ดาร์รัตน์ เมตตาริกานนท์. (2537). ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น. ขอนแก่น : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- เดช บุนนาค. (2532). การปกครองระบบเทศาภิบาลของประเทศสยาม พุทธศักราช 2435-2458. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เต็ม วิภาคย์พจนกิจ. (2546). ประวัติศาสตร์อีสาน. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ธัญชัย รสจันทร์. (2550). สภาพเศรษฐกิจของเมืองอุบลราชธานี ระหว่าง พ.ศ. 2335-ทศวรรษที่ 2460. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ธิดา สาระยา. (2544). ประวัติศาสตร์ชาวนาอีสาน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : อมรินทร์.
- ธีรชัย บุญธรรม. (2536). ประวัติศาสตร์สังคมอีสานตอนบน พุทธศักราช 2318-2450. มหาสารคาม : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- นงลักษณ์ ลิ้มศิริ. (2524). ความสำคัญของกบฏหัวเมืองอีสาน พุทธศักราช 2325-2445. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- บัณฑิต อ่อนดำ. (2518). ศาสนากับการเมือง วิเคราะห์ขอบเขตผู้มีบุญภาคอีสาน ร.ศ. 121. จุลสารโครงการตำรา สังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์. กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- บุญชู ภูศรี. (2550). การศึกษาโลกทัศน์แบบพุทธของชาวนาอีสานในวรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุ. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- บุญรอด แก้วกัณหา. (2518). การเก็บส่วยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พุทธศักราช 2325-2411). วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : แผนกวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปฐม ตาคะนันท์. (2551). คณะสงฆ์สร้างชาติ สมัยรัชกาลที่ 5. กรุงเทพฯ : มติชน.
- ประเทือง จินตสกุล. (2528). ภูมิศาสตร์กายภาพภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. กรุงเทพฯ : ศิลปาบรรณาการ.
- พระพรหมมณี (ติสโส อ้วน). (2479). ตำนานวัดสุปฏิหาราม. อุบลราชธานี : ที่ระลึกในงานผูกพัทธสีมาและฉลองพระอุโบสถวัดสุปฏิหาราม.
- ไพฑูริย์ มีกุล. (2515). การปฏิรูปการปกครองมณฑลอีสานในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เพื่อองอักษร.
- โยชิยุกิ มาซุฮารุ. (2546). ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของราชอาณาจักรลาวล้านช้าง. กรุงเทพฯ : มติชน.
- ระลึก ธานี. (2524). อุบลราชธานีในอดีต (2335-2475). อุบลราชธานี : สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดอุบลราชธานี.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2546). แอ่งอารยธรรมอีสาน. กรุงเทพฯ : มติชน.
- สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. (2504). สารานุกรม. เล่ม 6. พระนคร : องค์การค้ำของครูสภา.



- สมเด็จพระบรมราชินีนาถราชานุภาพ. (2512). เรื่องเที่ยวที่ต่าง ๆ ภาคที่ 4 ว่าด้วยเที่ยวมณฑลนครราชสีมา มณฑลอุดร และมณฑลร้อยเอ็ด. กรุงเทพฯ : อรุณการพิมพ์.
- ลีลา วีระวงส์. (2540). ประวัติศาสตร์ลาว. กรุงเทพฯ : มติชน.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2549). พลังลาวชาวอีสานมาจากไหน. กรุงเทพฯ : มติชน.
- สุวิทย์ ธีรศาสตร์. (2543). ประวัติศาสตร์ลาว. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- หม่อมอมรวงศ์วิจิตร. (2456). พงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน. ประชุมพงศาวดารภาคที่ 4. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.
- หลวงผดุงแคว้นประจันต์. (2504). ประเพณีการปกครองของราษฎรอีสานตะวันออก. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา.
- อภิศักดิ์ โสมอินทร์. (2525). ภูมิศาสตร์อีสาน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ศรีอนันต์.
- อุทัยทิศ บุญชู. (2536). การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในอีสานจากนโยบายของรัฐบาลระหว่างปี พุทธศักราช 2434-2475. วิทยานิพนธ์ กษ.ม. (ประวัติศาสตร์). มหาสารคาม : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- อรุณลักษณ์ สิริบุตร. (2525). มณฑลอีสานและความสำคัญในทางประวัติศาสตร์. วิทยานิพนธ์ (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เอเจียน แอมอนิเย. (2539). บันทึกการเดินทางในลาว ภาค 2 พุทธศักราช 2440. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เยี่ยมมกล จันทะประเทศ. (2538). สถานภาพเจ้านายพื้นเมืองอุบลราชธานีระหว่างปี พุทธศักราช 2425-2476. วิทยานิพนธ์ กษ.ม. (ประวัติศาสตร์). มหาสารคาม : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

